

Broedvogels van het Luttenbergerven in 2008

Willem van Manen

SOVON-inventarisatierapport 2009/05
Dit rapport is samengesteld in opdracht van
Staatsbosbeheer, regio Oost

De broedvogels van het Luttenbergerven in 2008

Willem van Manen (SOVON)

SOVON-inventarisatierapport 2009/05
Dit rapport is samengesteld in opdracht van
Staatsbosbeheer, regio Oost

Colofon

© SOVON Vogelonderzoek Nederland 2009

ISSN 1382-6255

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer regio Oost door Willem van Manen (SOVON). Als volgt citeren: van Manen W. 2009. De broedvogels van het Luttenbergerven in 2008. SOVON-inventarisatierapport 2009/05. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOVON en/of de opdrachtgever.

Inhoud

	Pag.
1. Inleiding	3
2. Gebied	4
3. Werkwijze en omstandigheden in 2008	6
4. Resultaten	7
4.1. Soorten en aantallen	7
4.2. Aantalsveranderingen	7
5. Evaluatie	11
6. Literatuur	12
 Bijlage I. Verspreidingskaarten	

1. Inleiding

Staatsbosbeheer gebruikt in haar bedrijfstaking plantensoorten, vegetatietypen en broedvogelsoorten als graadmeter voor de kwaliteit en doelrealisatie van haar terreinen. In ieder terrein wordt zo in een cyclus van tien jaar een basiskartering uitgevoerd van plantensoorten, vegetatietypen en broedvogels. In de tussentijdse periode wordt een selectie van vogel- en plantensoorten en andere Rode Lijst-soorten gemonitord door gespecialiseerde boswachters en vrijwilligers. Met deze gegevens uit de basiskarteringen en de monitoring wordt de evaluatie van het beheer (Interne Kwaliteitsbeoordeling, kortweg IK) uitgevoerd. Zo kan beoordeeld worden of het gevoerde beheer de gewenste effecten heeft gehad. Maar ook kunnen in de analyse andere factoren zoals verzuring, vermesting, verdroging en andere negatieve en/of positieve effecten op de natuurkwaliteiten van een gebied worden vastgesteld. De uitgewerkte gegevens, onder andere digitale verspreidingsgegevens, worden opgeslagen in de digitale database (Kievit) van Staatsbosbeheer.

Binnen dit kader werd in opdracht van Staatsbosbeheer regio Oost in het object Luttenbergerven (45.9 ha) in 2008 een broedvogelinventarisatie uitgevoerd. De inventarisatie is uitgevoerd door Jos van Tongeren, Ronny Hulleger, Johan Stuit en Gerrit Dommerholt. De samensteller van dit rapport is werkzaam bij Vereniging SOVON Vogelonderzoek Nederland. Het basismateriaal ligt opgeslagen in het SOVON-kantoor te Beek-Ubbergen.

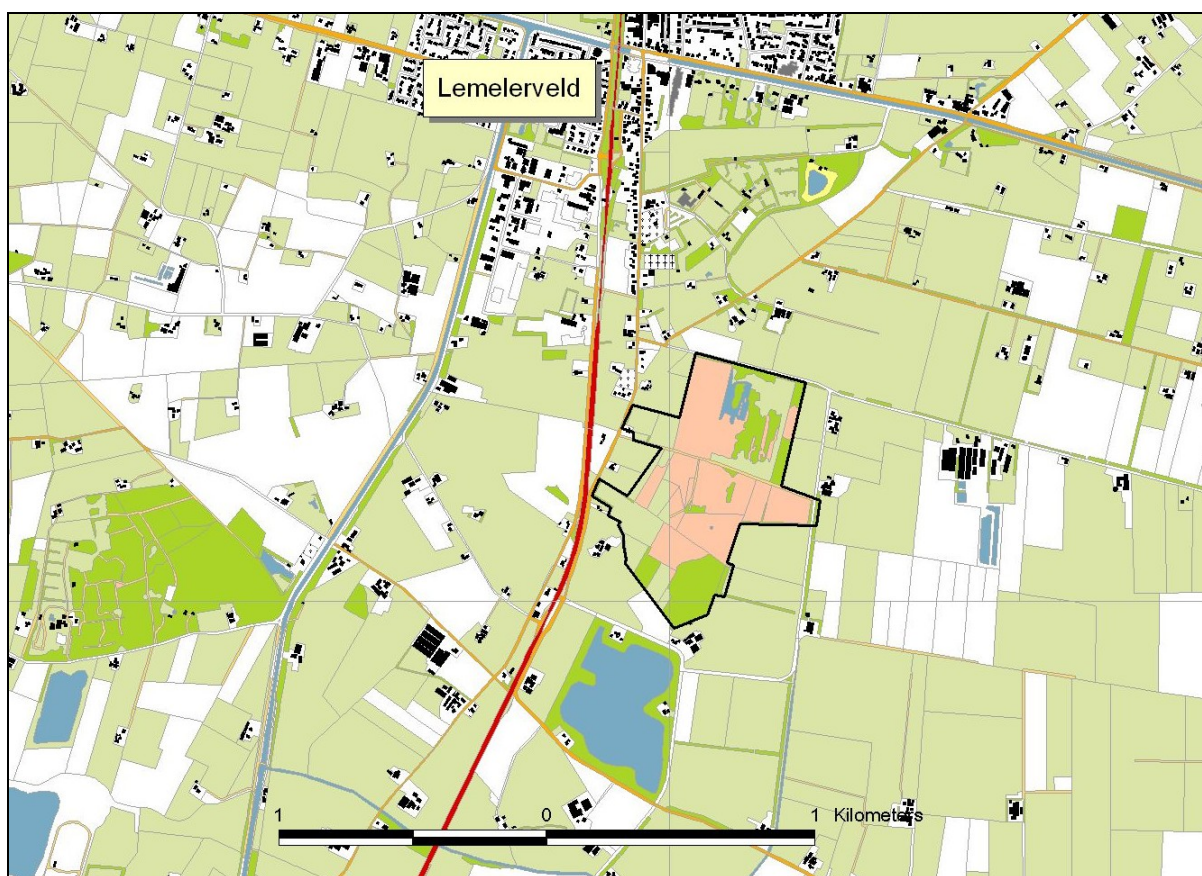
Voor aandragen van informatie, foto's en becommentariëren van het concept bedank ik Symen Deuzeman, Henk Hupkes, Jaap Rouwenhorst en Rick Ruis.

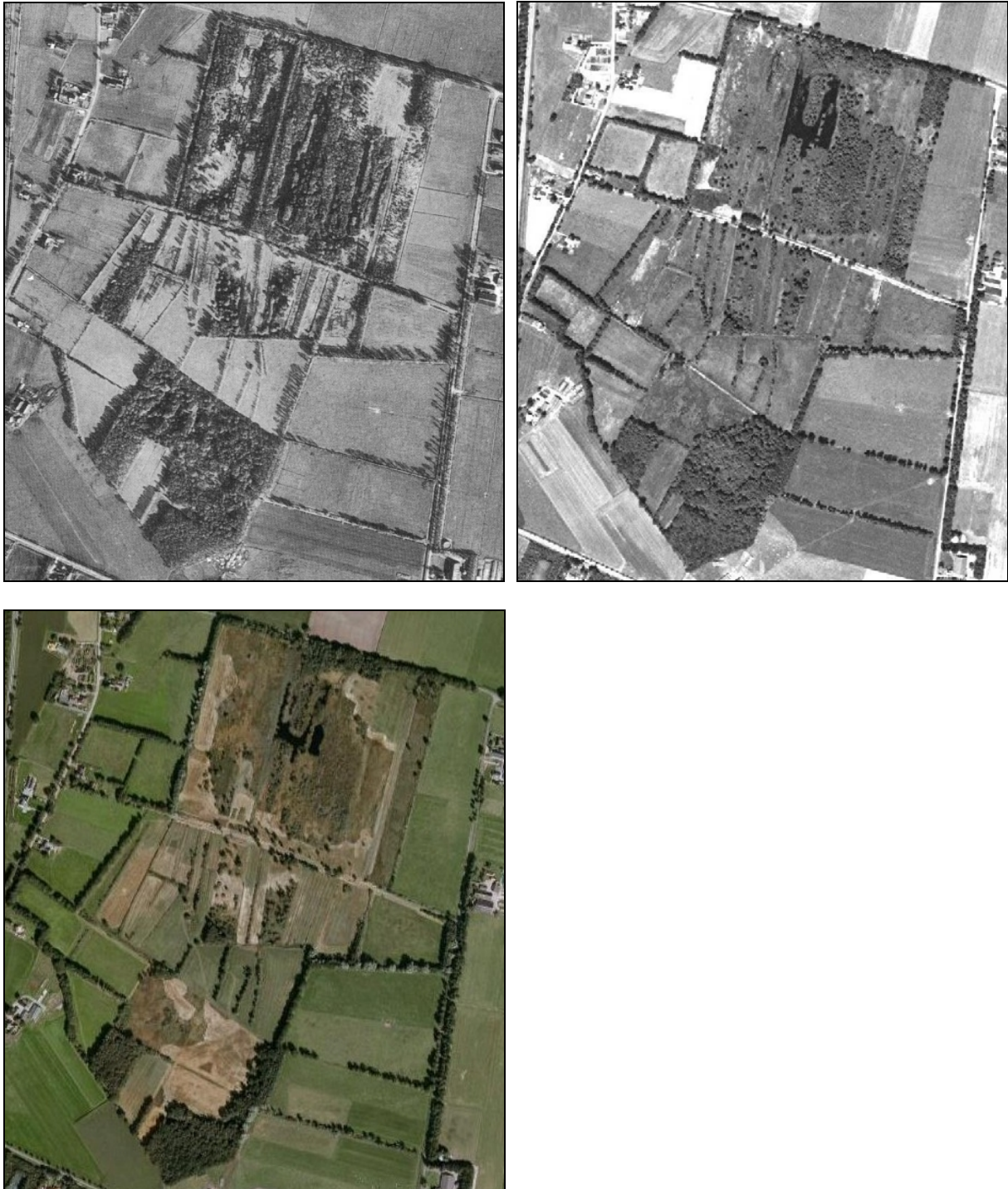
Luttenbergerven 2008 (Symen Deuzeman).

2. Gebied

Het Luttenbergerven (45.9 ha) ligt centraal in Overijssel, ten noordwesten van de Sallandse Heuvelrug en even ten zuiden van het dorp Lemelerveld (Figuur 1). Het gebied wordt omgeven door intensief agrarisch en voornamelijk open landschap en raakt bijna aan de N348 tussen Ommen en Raalte. Het gebied is daardoor zwak gebufferd tegen invloeden van buitenaf, maar in het terrein is het desondanks vrij rustig. Het gebied bestaat voornamelijk uit vochtige hooilanden, percelen heide, moeras, bos, struweel en een ondiepe veenplas. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was het terrein, dat van origine voor allerlei agrarische doeleinden (en in de oorlog voor turfwinning) was gebruikt, sterk dichtgelopen met bos. In de herfst van 1997 zijn aanzienlijke delen van het bos gekapt, vooral in de zuidelijke en noordelijke hoeken van het gebied en zijn singels afgezet. In het noorden zijn delen van de heide geplagd en in het centrum zijn enkele diepe ontwateringsloten gedempt. Het gebied is daarmee opener en natter geworden. Sinds 2000 is wederom bos gekapt en zijn aanzienlijke delen van het terrein geklepeld, wat goed is te zien op de luchtfoto's. Het gebied is daarmee vooral opener geworden (Figuur 2). Bovendien is de slootwaterstand in het omringende landbouwgebied verhoogd door inpompen van water uit het Overijsselkanaal. Daardoor is de "tegendruk" vergroot, waardoor er minder water uit het gebied weglekt.

Figuur 1. Situering van het Luttenbergerven in de omgeving.

Figuur 2. Luchtfoto's van het Luttenbergerven in 1989, 2000 en 2008. Let op de stapsgewijze vermindering van de oppervlakte bos en vergroting van de hoeveelheid open gebied met een korte vegetatie.

3. Werkwijze en omstandigheden in 2008

Weersomstandigheden

Het voorjaar van 2008 werd voorafgegaan door een zachte winter en afgezien van lage temperaturen in maart, was het overwegend warm in april-juni, maar wel vaak winderig. In juli wilde het niet echt zomeren, maar voor vrijwel alle soorten waren toen de meeste data al verzameld.

Veldwerk

Er werden vijf integrale inventarisatieronden uitgevoerd in de periode april en mei (Tabel 1). In juni werd een avondbezoek gebracht. Er werd 13 uur en 30 minuten besteed aan veldwerk, wat neerkomt op 17,6 minuten per hectare.

Interpretatie

De veldwaarnemingen zijn verwerkt op soortkaarten en bij de interpretatie is uitgegaan van de criteria zoals opgesteld in de Handleiding Broedvogel Monitoring (van Dijk 2004).

Tabel 1. Tijdsbesteding bij de broedvogelinventarisatie in het onderzoeksgebied.

Datum	Aanvang	Eind
05 april	06:00	08:30
12 april	05:45	07:45
26 april	05:15	07:15
10 mei	04:45	06:45
24 mei	04:30	06:30
06 juni	20:00	23:00

Bloemenrijke strook hoiland in het Luttenberger Ven (Rick Ruis).

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen

In het onderzoeksgebied werden 37 soorten broedvogels vastgesteld (Tabel 2). Van de soorten staan Koekoek, Graspieper en Wielewaal op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels (van Beusekom *et al.* 2004).

Tabel 2. Voorkomen van broedvogels in het Luttenbergerven (45.9 ha) in 2008.

Soort	Aantal	N/10 ha	Soort	Aantal	N/10 ha
Dodaars	1	0,2	Kleine Karekiet	4	0,9
Grauwe Gans	1	0,2	Grasmus	2	0,4
Wilde Eend	4	0,9	Tuinfluitier	8	1,7
Buizerd	2	0,4	Zwartkop	9	2,0
Waterral	1	0,2	Tjiftjaf	14	3,1
Meerkoet	1	0,2	Fitis	10	2,2
Holenduif	1	0,2	Staartmees	1	0,2
Houtduif	3	0,7	Glanskop	1	0,2
Koekoek	1	0,2	Pimpelmees	6	1,3
Grote Bonte Specht	2	0,4	Koolmees	7	1,5
Boompieper	15	3,3	Boomkruiper	3	0,7
Graspieper	1	0,2	Wielewaal	1	0,2
Winterkoning	12	2,6	Gaai	3	0,7
Heggenmus	1	0,2	Spreeuw	3	0,7
Roodborst	5	1,1	Ringmus	1	0,2
Merel	7	1,5	Vink	4	0,9
Zanglijster	4	0,9	Geelgors	1	0,2
Grote Lijster	3	0,7	Rietgors	7	1,5
Bosrietzanger	1	0,2			

4.2. Aantalsveranderingen

Vergelijkbare inventarisaties zijn uitgevoerd in 1986 door Ruud Jonker, in 1992 door Jos van Tongeren, in 1997 door Geert Euverman (Euverman 1998) en in 2002 door Henk Hupkes (Hupkes 2002). Vanwege verschillen in systematiek van inventarisatie en waarnemer, ligt het voor de hand dat vergelijking van de aantallen bij de verschillende karteringen met een korrel zout moet worden genomen. Grote aantalsveranderingen echter en het verdwijnen en opduiken van soorten zijn waarschijnlijk reëel. De aantallen in dit hoofdstuk zijn in de meeste gevallen een beetje kleiner dan in Tabel 2, omdat ze zijn aangepast op de in 1997 geïnventariseerde oppervlakte. In dat jaar is de westelijke uitloper (enkele hectares) van het gebied niet geïnventariseerd.

Bosvogels vertoonden aanvankelijk een opwaartse trend, waarschijnlijk als gevolg van het ouder worden van het bos en mogelijk ook de toenemende oppervlakte van het bos tot en met 1997 (Tabel 3). De aantallen in 2002 en vooral 2008 waren fors lager, maar de vermindering van aantal loopt aardig in de pas met de hoeveelheid bos die werd gekapt. Ondanks de forse verkleining van het bosoppervlak, is het aantal soorten tijdens de afgelopen twee karteringen nauwelijks afgenomen. Vermoedelijk wordt de afname in oppervlak deels gecompenseerd door de verder toenemende leeftijd van het resterende bos.

Soorten die aanvankelijk niet werden vastgesteld en systematisch frequenter of meer voorkwamen zijn: Grote Bonte Specht, Zanglijster, Zwartkop en Boomkruiper. Systematische daler is de Matkop. Deze ontwikkeling is conform die van een vogelgemeenschap in ouder wordend bos.

Tabel 3. Aantalsveranderingen bij bosvogels in het Luttenbergerven

Soort	1986	1992	1997	2002	2008
Havik	0	0	0	1	0
Sperwer	0	0	1	0	0
Buizerd	1	1	1	1	2
Holenduif	1	1	0	0	1
Houtduif	6	7	10	8	3
Grote Bonte Specht	0	0	1	2	2
Kleine Bonte Specht	0	0	0	2	0
Winterkoning	8	11	19	17	12
Roodborst	6	8	11	9	5
Merel	7	9	13	18	7
Zanglijster	1	0	3	5	4
Zwartkop	1	7	7	4	8
Tjiftjaf	11	10	29	16	13
Grauwe Vliegenvanger	0	0	0	1	0
Bonte Vliegenvanger	0	0	1	0	0
Staartmees	0	2	1	1	1
Glanskop	0	1	0	0	1
Matkop	3	2	4	1	0
Pimpelmees	10	5	9	6	6
Koolmees	10	6	23	11	5
Boomkruiper	0	2	4	0	3
Wielewaal	1	2	2	0	1
Gaai	3	2	5	3	3
Vink	2	2	9	11	3
Appelvink	0	0	0	1	0
Totaal Territoria	71	78	153	118	80
Aantal soorten	15	17	19	19	18

Struweelvogels laten in het gebied een gestage achteruitgang zien in zowel het aantal territoria als het aantal soorten. (Tabel 4). Alleen van Fitis en Grasmus zijn de aantallen niet eenduidig achteruit gegaan. Een en ander kan te maken hebben met een scherper wordende tweedeling in het gebied van ouder wordende bossen enerzijds en kaler wordende graslanden en heide anderzijds. Overigens spelen bij afname van struikvogels waarschijnlijk ook factoren een rol die de grenzen van het Luttenbergerven ver te buiten gaan, maar waarbij niet zeker is of oorzaken niet ook binnen het gebied spelen. Zo verdwijnen momenteel Zomertortel, Nachtegaal, Spotvogel, Braamsluiper en Tuinfluiter in rap tempo uit het Nederlandse binnenland (en sommige zijn al zo goed als verdwenen), zonder dat hiervoor een precieze oorzaak bekend is.

Tabel 4. Aantalsveranderingen bij struweelvogels in het Luttenbergerven

Soort	1986	1992	1997	2002	2008
Zomertortel	3	3	2	0	0
Heggenmus	3	1	0	2	1
Nachtegaal	1	0	0	0	0
Spotvogel	0	0	1	1	0
Braamsluiper	0	1	0	0	0
Grasmus	1	1	3	1	2
Tuinfluitier	11	7	17	6	7
Fitis	16	10	15	16	10
Totaal territoria	35	23	38	26	20
Aantal soorten	6	6	5	5	4

Als heidegebied heeft het Luttenbergerven voor broedvogels niet al te veel potenties (Tabel 5). Dat komt door de geïsoleerde ligging (het dichtstbijzijnde grotere heideveld ligt op 3 km afstand) en de geringe omvang. De aanvankelijk in het terrein broedende Wulpen zullen vermoedelijk altijd al een sterke binding hebben gehad met het omringende grasland, en stoorden zich in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw kennelijk niet aan de beslotenheid van het terrein. Juist toen het gebied opener werd gemaakt (sinds 1997), verdween de Wulp, maar hierin moet geen oorzakelijk verband worden gezocht. Met het verdwijnen van Wulpen werden Boompiepers talrijker. Dat kan te maken hebben met het voor de soort gunstiger worden van de verhouding tussen bos en open terrein. Dat zich in 2008 voor het eerst een Graspieper vestigde, is zonder twijfel een gevolg van het opener worden van het terrein. Toch is het vreemd dat omstandigheden in een altijd al halfopen terrein tegelijkertijd gunstiger worden voor twee soorten die evolutionair zo dicht bij elkaar staan. Eerder zou hier een complementaire ontwikkeling worden verwacht. Complementaire aantalsontwikkeling deed zich in het gebied echter ook niet voor tussen Tjiftjaf en Fitis en Tuinfluitier en Zwartkop, overigens wel tussen Bosrietzanger en Kleine Karekiet. Wellicht is de reeks nog te kort, de ontwikkeling van het gebied te weinig consistent door kappen en vervolgens weer dichtgroeien, of zijn de verschillen tussen tellers te groot geweest om goed materiaal te leveren voor een dergelijke secuur luisterende exercitie.

Tabel 5. Aantalsveranderingen bij heidevogels in het Luttenbergerven

Soort	1986	1992	1997	2002	2008
Wulp	4	2	1	0	0
Boompieper	3	1	7	9	15
Graspieper	0	0	0	0	1
Kneu	1	0	0	0	0
Geelgors	0	0	0	0	1
Totaal territoria	8	3	8	9	17
Aantal soorten	3	2	2	1	3

Water- en moerasvogels lijken het goed te doen in het Luttenbergerven (Tabel 6). Dit heeft ongetwijfeld van doen met de hogere waterstand sinds 1997, maar ook met het terugdringen van bos in het gebied, waardoor oevervegetaties zich beter hebben kunnen ontwikkelen.

Tabel 6. Aantalsveranderingen bij soorten van water en moeras in het Luttenbergerven

Soort	1986	1992	1997	2002	2008
Dodaars	0	0	0	1	1
Grauwe Gans	0	0	0	0	1
Wintertaling	0	0	1	0	0
Wilde Eend	4	1	5	6	4
Waterhoen	1	0	0	0	0
Waterral	0	0	0	2	1
Meerkoet	0	0	0	1	1
Koekoek	0	0	0	1	1
Bosrietzanger	2	1	2	0	1
Kleine Karekiet	1	0	1	4	4
Rietgors	3	0	5	6	7
Totaal territoria	11	2	14	21	21
Aantal soorten	5	2	5	7	9

Met de overige soorten (Tabel 7) zijn soorten aangeduid die geen duidelijke relatie hebben met één van de hierboven behandelde terreintypes. In de regel hebben deze soorten weinig last, of profiteren juist van antropogene invloeden in het landschap. De meeste van deze soorten bereiken de hoogste dichtheden in een situatie waarbij natuur en cultuur zijn geïntegreerd. De huidige trend, waarbij de tweedeling van natuur en (intensieve) landbouw scherper wordt, zou negatief moeten inwerken op deze soorten. Uit de tabel is dat ook af te lezen, maar waarschijnlijk wordt het proces een beetje verdoezeld door de geringe aandacht in de beginjaren voor deze soorten, waardoor Spreeuwen en Ringmussen destijds eerder over het hoofd zullen zijn gezien.

Tabel 7. Aantalsveranderingen bij overige soorten in het Luttenbergerven

Soort	1986	1992	1997	2002	2008
Torenvalk	1	1	0	0	0
Fazant	2	1	3	1	0
Turkse Tortel	0	0	1	0	0
Grote Lijster	2	2	1	1	3
Ekster	2	0	1	0	0
Zwarte Kraai	2	1	2	2	0
Spreeuw	0	2	5	1	3
Ringmus	0	0	0	0	1
Totaal territoria	9	7	13	6	8
Aantal soorten	5	5	6	4	3

5. Evaluatie

Het Luttenbergerven is vooral op botanisch vlak van grote waarde vanwege zeldzame blauwgraslanden en heischrale vegetaties. Het gebied is te klein, ligt te geïsoleerd en is te weinig gebufferd om een spectaculaire broedvogelpopulatie te bevatten. Vooral voor kwetsbare soorten van meer open terreinen heeft het gebied geen potenties, mede omdat uitbreiding van het gebied in de toekomst door de omringende huizen en boerderijen weinig kans heeft. Om een rijk en gevarieerd broedvogelbestand te creëren of te behouden is het dan ook zaak het gebied niet opener en grootschaliger te maken, maar juist de kleinschaligheid te bewaren of te herstellen. Bij een dergelijke kleine omvang moet een gebied het vooral hebben van de overgangen tussen (ouder wordend) bos en graslandjes, heide, open water en moeras. Soorten waarvoor het gebied potentie heeft en die soms al voorkomen zijn bijvoorbeeld: Kleine Bonte Specht, Nachtegaal, Blauwborst, Wielewaal en Grauwe Klauwier.

Op het oog nogal grassig, maar met een heel aardige vegetatie van ondermeer klokjesgentiaan en tormentil (Symen Deuzeman).

6. Literatuur

VAN BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. (RED.) 2004. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgevers B.V., Baarn.

VAN DIJK A.J. 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisaties in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

EUVERMAN G. 1998. Broedvogels van het Luttenbergerven 1997. Rapport Staatsbosbeheer.

HUPKES H.W. 2002. Broedvogels van het Luttenbergerven in 2002. Rapport Staatsbosbeheer.

Bijlage I. Verspreidingskaarten (volgende pagina's)

SOVON Vogelonderzoek Nederland

Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen
T (024) 684 81 11
F (024) 684 81 22

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

